

שיעורים בכללי התלמוד – כללי י"ג מידות

שיעור 2 (31) – הקדמה לכללי י"ג מידות חלק ב

גדרן של דינים הנלמדים בי"ג מידות

1. השגות הרמב"ן לספר המצוות שורש ב

אבל עיקר שרשי התלמוד שכל הנדרשין בתלמוד באחת משלש עשרה מדות כולן דברי תורה והם פירוש תורה שנאמרה למשה בסיני בין שנאמר שקבלו אותם בפרט, כגון שלמדנו מפי הגבורה דקדושין הן בכסף ושהם נרמזים בתורה מקיחה קיחה, ובשטר ושהם נרמזים מויצאה והיתה, וכן בבשר בחלב נאמר לו בסיני שאסור באכילה ובהנאה בין גדי בחלב אמו בין שאר בהמה בחלב אחר ונאמר לו שהן באין בכתוב מרבווי המקראות, ובין שנאמרו לו הדברים סתם ונצטוו לדרוש התורה בכללה במדרשי שלש עשרה מדות והסכימו החכמים במדרש כל מצוה ומצוה ואף על פי שבאו במקומות אסמכתות כבר אמרנו שהם מקשים ומתרצים הם בפירוש. ואם יש מהם סתומות במקראות במקומות מועטים אינם נעלמים מלומדי הגמרא. וכבר אמרו לעולם אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך שהרי פגול אחד מגופי תורה ולא למדו הכתוב אלא מג"ש... הרי הגזרה שוה כתורה שוה ולא לעניין פירוש מה שכתוב בתורה בלבד אלא אף להביא דבר מיוחד שאינו כתוב בתורה כגון בתו מאנוסתו ושאר העריות הנלמדות בה כגון אם חמותו ואם חמיו בת [בת] בנו ובת [בן] בנו. ומאמרם לעולם אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך יורה שמזהירין על כל גזירה שוה שנדרשת להם ולא שאלו בלבד הם עיקר. וכבר הלקו בן סורר ומורה מדין ג"ש בת גזרה שוה. אמרו (סנה' עא ב) מלקות בבן סורר ומורה מניין כדר' אבהו דאמר ר' אבהו למדו ויסרו מויסרו [ויסרו] מבן ובן מבן... ושם בגמר מי שמתו (כא א) היו דנין שמברך אדם על המזון לפניו מדין ק"ו והיה להם זה מן התורה והקשו עליה ממאמרם בבעל קרי ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו תיובתא. רצונם לומר שלפניו הוא מדרבנן ואינו מן התורה אלא לאחריו והעלו הדבר בתיובתא למי שדרשה בק"ו שאילו היה הקל וחומר הזה עיקר מן התורה [היה מברך מן התורה]. אלא כל הנלמד לחכמים בי"ג מדות תורה הוא.

2. רש"י מסכת פסחים כד א ד"ה אם אינו ענין

זו מדה בתורה, דבר שלא הוצרך לגופו - תנהו ענין לענין אחר, ותלמוד דבר לדבר אחר, וכל המדות הלכה למשה מסיני

רש"י כתובות ג א ד"ה שויה

שמעתי כל רבותי מפרשים דקדיש בכספא דקידושי דרבנן נינהו ואי אפשר לומר כן חדא דגזירה שוה היא קיחה קיחה משדה עפרון (קידושין דף ב) וכל הלמד מגזירה שוה כמו שכתוב מפורש הוא לכל דבר

3. ספר המצוות לרמב"ם שורש ב

כבר בארנו בפתיחת חבורנו בפרוש המשנה (בריש ההקד"ה) שרוב דיני התורה יוצאו בשלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן ושהדין היוצא במדה מאותן המדות הנה פעמים תפול בו המחלוקת ושיש שם דינין הם פירושים מקובלים ממה שאין מחלוקת בהם אבל הם מביאים ראיה עליהם באחת משלש עשרה מדות כי מחכמת הכתוב שהוא אפשר שיימצא בו רמז מורה על הפירוש ההוא המקובל או הקש יורה עליו. וכבר בארנו זה הענין שם. וכשהיה זה כן הנה לא כל מה שנמצא החכמים שהוציאו בהקש משלש עשרה מדות נאמר שהוא נאמר למשה בסיני ולא גם כן נאמר בכל מה שנמצאם בתלמוד יסמכוהו אל אחת משלש עשרה מדות שהוא דרבנן כי פעמים יהיה פירוש מקובל. לפיכך הראוי בזה שכל מה שלא תמצאהו כתוב בתורה ותמצאהו בתלמוד שלמדוהו באחת משלש עשרה מדות אם בארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה או שזה דאורייתא הנה ראוי למנותו, שהמקבלים אמרו שהוא דאורייתא. ואם לא יבארו זה ולא דברו בו הנה הוא דרבנן, שאין שם כתוב יורה עליו.

4. רשב"ץ זהר הרקיע

הוא קרוי ואני למדתי זכות על רבי ז"ל לחכמי אשכנז בתשובה אחת אחר שחקרתי ודרשתי ברעתו של רבינו ז"ל שכן הוא והוא מעולם לא סבר רבי ז"ל בדבר הנלמד מהרשות שיהיה דינו כדון דבר שהוא מדרבנן ללכת בספקי להקל ולא תשתנה סברתו מסכרת זולתו בהן בשום דין מדיניה' ולא קראם דרבנן אלא לענין אחר שאינו כפי' בתורה וכיון שאינן כפי' בתורה ולא באו אלא מרשא א"כ לענין מנין המצות אין ראוי שיכנס דבר הנלמד מ"ג סדות שהתורה נדרשת בהן בכלל מנין המצות אא"כ יפרשו החכמים ויאמרו שהן נוף תורה' ולמדתי שרעתו היא זאת מלשונו שכתב בזה השרש לפי הראוי בזה שכל מה שלא תמצאהו כתוב בתורה ותמצא בתלמוד שלמדוהו באחד מ"ג סדות אם ביארו הם בעצמם ואמרו שזה נוף תורה או שזה דאורייתא הוא ראוי למנותו שהמקובלים מטנו אמרו שהוא דאורייתא ואם לא יבארו זה ולא ידברו הנה הוא דרבנן שאין שם כתוב יורה עליו עכ"ל :

5. אור שמח פ"ב מהל' ממרים הל' א

רמב"ם - ב"ד גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כן ודנו דין, ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך.

מה נעמו דברי רבינו, דכן מוכרח, דאל"כ איך קיי"ל (סנהדרין פ"ח ע"א) דאפילו הוא אומר מפי השמועה והן אומרים כך נראה לנו דנעשה זקן ממרא, הא כיון שהוא שמע מפי רבים שב"ד הקודם פסקו כך, א"כ לדידיה אין יכולים ב"ד לחלוק אם אינם גדולים בחכמה ובמנין, ואטו מי לא כשר להעיד שכך שמע, הלא כל מסכת עדיות מלא מעדות יחידים שהכריעו מה שפסקו מקודם בעדותם, ועל כרחין מדסתמה הגמרא, ולא נקטה שיהיה הב"ד החולק עם הזקן ממרא גדולים בחכמה ובמנין מב"ד הקודם שפסקו כן שמעיד בשמם, מוכח דבדבר הנדרש ממדות יש יכולת ביד הקטן לחלוק על גדול הקודמו, ולכך א"ש מה שדנו אם פסח דוחה שבת (פסחים ס"ו ע"א), הגם דבכל הזמנים שכיחא פסח בשבת, רק ששכחו השמועה, וסברו דזה נלמד ממדות שנתנה התורה לידרש, וכמו דדן הלל מתחלה, ולהם היו תשובות הרבה, וא"כ יכולים הן לחלוק על הקדמונים, עד שאמר להן הלל מפי השמועה משמעיה ואבטליון (ועיין ירושלמי שם), וכן אמר ריב"ז בסוטה (כ"ט) [כ"ז] [ע"ב] עתיד דור אחר לטהר שלישי שאין לו מקרא מן התורה כו', מדין קו"ח יש לו, וכוונתו אף דור קטן מדור של ריב"ז, דכיון דהוא נלמד מהמדות תו יכולת בידן לחלוק. ונתגלה לנו מה דכיל לנו רבינו בכ"מ על דברים הנלמדים מ"ג מדות לקרותם בשם דברי סופרים מהטעם הנ"ל, שב"ד אחר קטן יכול לחלוק על הקדמונים, ומהטעם ההוא נעשה זקן ממרא, דאף דמהימנין ליה דשמע כך מפי רבים, מ"מ יכולת ביד הב"ד של עכשיו לחלוק מטעם הנראה בעיניהם, והוא מוכרח לפסוק כמותם, וללמד לעשות כפי סברתם, והבן.

6. גיטין ס ב

א"ר אלעזר: תורה - רוב בכתב ומיעוט על פה, שנא': אכתוב לו רובי תורתך כמו זר נחשבו; ור' יוחנן אמר: רוב על פה ומיעוט בכתב, שנא': כי על פי הדברים האלה. ואיך נמי הכתיב אכתוב לו רובי תורתך! ההוא אתמוהי קא מתמה: אכתוב לו רובי תורתך? הלא כמו זר נחשבו. ואיך נמי הכתיב כי על פי הדברים האלה! ההוא משום דתקיפי למיגמרינהו.

7. באר שבע הוריות ד א ד"ה ומיהו

ומיהו איכא למידק היאך חולקין ר' יוחנן ורבי אלעזר בדבר שהוא מחלוקת במציאות, שזה הוא דבר שיכולין לעמוד עליו אם רוב בכתב או לא ממה שנכתב ממנה במשנה וגמרא וספרא וספרי ותוספתא יתבאר שרובה הוא על פה. ונראה לי שרש"י הרגיש בקושיא זו, ומפני כך הוכרח לפרש לסברת רבי אלעזר שאמר רובה בכתב שהוא מה שתלוי במדרש י"ג מדות, כי כל זה נכלל בכלל תורה שבכתב לסברת רבי אלעזר, ואינו נכלל בתורה שבעל פה לסברת ר' אלעזר אלא מה שאין לו רמז כלל בתורה אלא למשה נאמרו בעל פה שהם הלכות שנאמרו למשה מסיני, וסברת ר' יוחנן שאמר רובה על פה, כי כל מה שנדרש על ידי י"ג מדות ושאר דברים שיש להם סמך בכתוב ונמסרו על פה בסיני, כולם בכלל תורה שבעל פה הם לדעת רבי יוחנן, ואם כן אין מחלוקת תלוי במציאות, אלא אם מה שנדרש על ידי י"ג מדות אם הוא תורה שבכתב או תורה שבעל פה. כן נראה לי.